

Гендерні проблеми в сучасній Україні

Наука про гендер є молодого, визначення і підходи часто лише формуються, тому можуть бути або несталими, або суперечливими, або такими, що змінюються. Це стосується і поняття «гендер», яке, залежно від контексту, має різні значення. У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» виходить з правового контексту і пов'язане з впливом суспільних структур на життя жінок і чоловіків – їхні права, свободи, можливості, потреби тощо. Саме це чітко і однозначно закріплено законодавством. «Гендерна рівність» визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства»³. Наведене поняття можна вважати «розширеним» поняттям прав жінок і підвищення розуміння їх (жінок) внеску у життя суспільства. «Розширення» відбулося тому, що дискусія про права жінок привела до актуалізації і прав чоловіків, які в деяких сферах теж упосліджені. Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Інші існуючі визначення поняття «гендер» мають відношення до того, що пов'язане з гендерною ідентичністю, тобто з варіантами самовизначення людини. Як термін він використовується, але в українському законодавстві на даний час відсутній. І тоді, коли цей термін буде запроваджений, важливо чітко окреслити його різне застосування. Інколи поняття «гендер» ототожнюють із сексуальною орієнтацією, але це не є коректним. Сексуальність є іншою характеристикою соціальної ідентичності людини. Також такими важливими характеристиками є – вік, етнічне походження, релігійні переконання тощо. Ціннісні орієнтації українського суспільства, спрямовані на самовираження людини, передбачають повагу до її прав незалежно від особистих якостей, характеристик, належності до груп, а тому цей підхід має бути відображений в національному законодавстві, але це не означає, що таке відображення має бути некоректним. Упровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є однією з важливих умов сталого соціально-економічного розвитку, позитивних змін у суспільстві та його благополуччя, реалізації прав людини та самореалізації особистості,

запорукою ефективного розв'язання існуючих проблем, а також європейської інтеграції України та виконання міжнародних зобов'язань згідно з основними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, у тому числі Цілей Сталого Розвитку до 2030 року, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН. Серед населення України кількість жінок на вісім відсотків перевищує кількість чоловіків (53,9% – жінки та 46,1 – чоловіки з 46465,7 тис. осіб станом на 2007 р.), що породжує серйозні демографічні проблеми, які є підґрунтям для гендерної нерівності, як у бік жінок, так і чоловіків. У 2015 році Україна посіла 67 місце серед 145 країн, згідно з Глобальним звітом про стан гендерної рівності у світі, за індикаторами «гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України та депутатів місцевих органів влади», «співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок та середнього рівня заробітної плати чоловіків». Зокрема, частка жінок у Верховній Раді України VIII скликання становить 12%, що є несуттєвим збільшенням порівняно із попередніми скликаннями. У 2015 р. в 5 міністерствах з 17 (Мінмолодьспорт, Міноборони, Міненерго, Мінрегіонбуд, Мінкультури) на посадах у вищому керівництві не було жінок. Лише одну з 25 обласних держадміністрацій очолює жінка. В 14 обласних адміністраціях жодної жінки немає на посадах заступника голови. Загалом лише 16% цих посад займають жінки. За даними місцевих виборів 2015 року, у 22 обласних радах жінки становили 15%, у міських радах – 18,1% (при існуванні законодавчої норми щодо не менше ніж 30% представленості у місцевих радах неопределеної статі). Тридцятивідсоткову норму, передбачену законодавством, було забезпечено лише в одній міській раді, і не забезпечено у жодній із обласних рад. Згідно з інформацією Державної служби статистики України, розмір середньомісячної заробітної плати жінок є на 26% нижчим, ніж у чоловіків. Жінки контролюють лише 5 - 10% економічних ресурсів. У приватному бізнесі жінки володіють 30% малих, 12,7% середніх і лише 13% великих підприємств. Чимало професій та посад є недоступними для жінок в силу існування патерналістського законодавства. Наприкінці 2017 року Міністерство охорони здоров'я України відмінило заборонний список на 450 професій для жінок, розширивши їх спроможності на ринку праці. Різниця в очікуваній тривалості життя жінок і чоловіків складає більше 10 років на користь перших, що визначається не стільки біологічними факторами, які складають 2-3 роки, а соціальними і створюють суттєві демографічні проблеми в країні та є показником низької якості життя. Безкоштовність та доступність медицини давно вже є проблемою. Зростає вартість і пологів, яка б'є не лише по сім'ях, але, перш за все, по жінках. У державному пологовому будинку вона складає біля 17 тис. грн., а в приватному – більше 40 тис. Закриття ФАПів в сільській місцевості призводить до погіршення доступу сільських жінок до медичних послуг. Моніторинг ЗМІ та рекламної продукції свідчить, що медійний та рекламний простір переповнені сексистськими та гендерно дискримінаційними образами, що порушує права людини й призводить до відтворення та поглиблення негативних гендерних стереотипів. Сексизм у ЗМІ підсилює існування таких проблем як сексуальна експлуатація, торгівля людьми та дискримінація жінок у сфері праці. Існують «приховані» (зміст навчальних предметів, його відображення в навчально-методичній літературі, стиль викладання; упередженість в оцінюванні навчальних результатів) та «відкриті» (окремі програми/блоки для хлопців/юнаків та дівчат/юнок; мовленнєвий/мовний сексизм) елементи гендерної дискримінації. У 2014 р. Міністерство освіти і науки звернуло увагу на стереотипи щодо жінок у шкільних підручниках. У 2016 р. розпочалася робота зі здійснення їх гендерної експертизи. Недосконала гендерна статистика не дозволяє провести моніторинг рівності у доступі до освіти.

Така ситуація підживлюється гендерними упередженнями та стереотипами, які є одним з «бастіонів» гендерної нерівності. Вони впливають на реальну ситуацію навіть тоді, коли законодавство вимагає іншого підходу. Стереотипи дуже поширені у трудових відносинах. Для гендерних бар'єрів на ринку праці придумали навіть різноманітні порівняння. «Скляна стеля», «липка підлога», «скляний підвал» – так називають специфічні прояви дискримінації проти жінок і чоловіків на робочому місці. Жінки опиняються між двох вогнів – між «скляною стелею» і «липою підлогою», які чіпляють їх внизу і не дають сягнути верхівки. «Липка підлога» – це низькі зарплати, які мало лишають шансів піднятися вище. «Скляна стеля» стосується більше стереотипів, які не створюють начебто помітних бар'єрів для просування, але й не дають рухатися вперед. «Скляний підвал» кидає чоловіків на найризикованіші та найнебезпечніші роботи (Ст.43 Конституції). Понад 90% усіх смертних випадків, пов'язаних із професією, трапляються з чоловіками. Серйозною проблемою є гендерне насильство, яке дорого коштує суспільству. У 2007 році українському бюджету реагування тільки на зареєстровані випадки насильства в сім'ї обійшлося приблизно в 158 464 540 грн⁷. Загальна ж вартість зареєстрованих випадків насильства в сім'ї в 2007 р. становила 669 249 795, 24 грн., причому більшу частину витрат були змушені понести самі потерпілі. У структурі цих витрат, більшість становлять ті, які лягають безпосередньо на плечі жертви – пов'язані з втратою майна (42,2%) і зі здоров'ям (19,3%). Дані дослідження, проведеного в 2017 р. Фондом народонаселення ООН, показали, що економічні втрати, які несе українське суспільство внаслідок насильства щодо жінок, сягають до \$208 млн. на рік⁸, при чому основна частина витрат, що зумовлені насильством щодо жінок, лягає на плечі самих постраждалих, і може сягати до \$190 млн. на рік (більше 90% сукупних економічних витрат суспільства). Проблема домашнього та гендерного насильства і на сьогодні залишається гострою в Україні. Ця проблема ускладнюється ще й наявністю збройного конфлікту та тимчасовою окупацією частини Донецької та Луганської областей та незаконною анексією АРК, адже в таких ситуаціях завжди зростає кількість випадків сексуального насильства, пов'язаного із конфліктом. Із погіршенням гуманітарної ситуації на окупованих територіях, кількість випадків гендерного насильства зростатиме і на решті території України. Останнє також може бути викликане процесом демобілізації учасників АТО, оскільки вони потребують професійної психологічної допомоги для подолання агресії, обумовленої військовими діями. Механізм запобігання та протидії насильству в сім'ї є недостатньо ефективним. Сьогодні соціальні служби лише надають соціальні послуги постраждалим від насильства замість проведення роботи, спрямованої на запобігання їх виникненню. Особливо гострою ця проблема є в сільській місцевості та у віддалених гірських районах, де соціальні працівники, що можуть забезпечити допомогу постраждалим, практично відсутні. Існує гостра необхідність забезпечення ефективної роботи, спрямованої на формування в суспільстві негативного ставлення до насильницької моделі стосунків, виявлення та забезпечення захисту осіб, які постраждали від різних видів насильства, а також розширення їх доступу до правових, медичних та соціально-психологічних послуг. Однак, слід зазначити, що саме гендерний підхід при наданні соціальних послуг уразливим категоріям населення дає можливість не лише критично визначати їх потреби, але й надавати допомогу, враховуючи особливості у сприйнятті власних проблем жінками та чоловіками. На сьогодні в соціальній політиці держави відсутній такий важливий компонент, як формування гендерної чутливості в системі соціального захисту та соціального обслуговування населення.

Оскільки від розпізнавання гендерної нерівності при виконанні соціальними працівниками своїх службових обов'язків залежить, наскільки дієвою буде допомога та чи взагалі буде дотримано принципи соціальної справедливості та соціальної відповідальності надавачів соціальних послуг, це питання має стати одним із пріоритетних завдань у професійній підготовці та підвищенні кваліфікації соціальних працівників. Протягом 2015-2016 років на рівні держави затверджено ряд Державних стандартів надання різних видів соціальних послуг сім'ям, особам та групам осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах⁹. Не зважаючи на те, що одним із принципів надання таких послуг у деяких Стандартах визначено «дотримання прав людини, поваги до її честі та гідності», в жодному з них не говориться про урахування гендерних особливостей отримувачів послуг при наданні їм допомоги та підтримки. Також, незважаючи на те, що в соціальних службах здебільшого працюють жінки, посади, що передбачають прийняття рішень, як правило, обіймають чоловіки, які через стереотипне мислення по відношенню до гендерного насильства не розглядають цю проблему, як одну з першочергових, що потребує вирішення. Отже, кошти на проведення надання послуг та заходів з протидії гендерному насильству виділяються по залишковому принципу або ж не виділяються зовсім. Тож структури соціального обслуговування населення, як і інші структури суспільства, є чутливими до гендерних питань. Така чутливість особливо гостро постає на фоні реорганізації та оптимізації системи соціального обслуговування населення. Зокрема, це відчувається при проведенні реформи щодо децентралізації влади та об'єднанні територіальних громад. Станом на кінець 2017 року вже існують випадки, коли ліквідовуються центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, або ж проходить їх об'єднання з територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг), головним завданням яких є створення умов для підтримки життєдіяльності людей з інвалідністю та осіб похилого віку, які не взмозі самостійно себе обслуговувати (придбання та доставка продуктів харчування, приготування їжі тощо). Отже, важливість гендерно-орієнтованого підходу при здійсненні заходів щодо соціального захисту та соціального обслуговування населення, зокрема його уразливих категорій, мають бути усвідомленими як на рівні держави так і посадовими особами керівних органів місцевої влади та безпосередньо фахівцями, які надають соціальні послуги.

Джерело

Інформаційно-навчальний посібник для фахівців соціальної сфери "Жінки. Мир. Безпека"